

zbog rizika da nastavni kadar ne zapadne u zapuštanje stvari filozofije ne obnavljajući i ne nadgradjujući svoja znanja. Taj živi rad duha mora se održavati na svim nivoima obrazovanja kako bi filozofija imala potvrdu u samoj sebi, te kako bi pripremila valjane održavatelje zadatka mišljenja.

Arhe, III, 5-6/2006
UDK 37.02 , 371.3 : 372.81
Pregledni članak

ĐURĐICA CRVENKO
Filozofski fakultet, Novi Sad

PROGRAMSKI CILJEVI I ZADACI NASTAVE FILOZOFIJE

I

Program nastave filozofije u IV razredu srednje škole istovetan je za učenike svih gimnazijskih i stručnih srednjoškolskih usmerenja.

Struktura programa nastave filozofije u IV razredu obuhvata, unutar posebnih poglavlja, određenje filozofije, antičku i srednjovekovnu filozofiju, filozofiju novog doba i savremenu filozofiju.

Cilj nastave filozofije je unapređenje opšteg obrazovanja i upoznavanjem glavnih sadržina i razvojno-istorijskih tokova filozofskog mišljenja.

Zadaci nastave filozofije su:

- razumevanje filozofskih problema i njihovih rešenja na primerima najvećih dostignuća filozofske misli, kao i osposobljavanje pozitivnim transferom za razumevanje drugih teorijskih i praktičnih problema,
- unapređivanje opšteg obrazovanja učenika sagledavanjem opšte-teorijskih i humanističkih tokova mišljenja koja su uobličavala određene istorijske epohe i činila osnovu savremenih humanističkih i kritičkih orijentacija (Službeni glasnik RS-Prosvetni glasnik, 1991.).

Navešćemo, po poglavljima, vaspitno obrazovne zadatke:

1. *ODREĐENJE FILOZOFIJE*. Određenje filozofije treba započeti upoznavanjem učenika sa ljudskim pobudama za filozofskim istraživanjima, izvorima i karakteristikama filozofskog načina mišljenja, sa odnosom filozofskog shvatanja sveta prema mitsko-mitološkim, religioznim i drugim predstavama sveta, sa razlikama i sličnostima filozofije, nauke i umetnosti.

Naročitu pažnju treba posvetiti onim pitanjima i problemima koji čine suštinsku vrednost osnovnih pravaca u filozofiji.

2. *ANTIČKA FILOZOFIJA*. Učenici bi trebalo da se upoznaju sa filozofskim koncepcijama o prirodi i čoveku, sa filozofskim sistemom Platona, Aristotela i da shvate značaj antičke filozofije za celokupnu kasniju filozofsku misao.

3. *SREDNJOVEKOVNA FILOZOFIJA*. Učenici trebalo bi da se upoznaju sa nastankom hrišćanstva i načinom tretiranja nekih problema koji za ishod imaju odnos filozofije i religije.

4. *FILOZOFIJA NOVOG DOBA*. Učenici trebalo bi da se upoznaju sa odnosom filozofije i posebnih nauka, sa metafizičkim koncepcijama u novom veku kao i sa nastankom moderne političke filozofije.

5. *SAVREMENA FILOZOFIJA*. U odeljku savremene filozofije treba celovito obraditi filozofske pravce, na učenjima najsavremenijih predstavnika, a u skladu sa njihovim istorijskim javljanjima.

UPUTSTVO ZA NASTAVNIKE:

Nastavnik treba da koristi savremene metode u nastavi kako bi se učenici osposobili za uspešno vođenje razgovora i diskusiju o svim aktuelnim filozofskim problemima.

Za pronalaženje provokativne osnove i odabiranje problema treba koristiti izvorne tekstove filozofa. Navikavanje učenika na korišćenje izvornog teksta kao osnovne informacije omogućiće prevazilaženje slabosti udžbeničke i priručne literature i doprineće razvijanju potrebe za autentičnijim filozofskim samoobrazovanjem kod učenika.

U procesu ispitivanja i procenjivanja navedenog gradiva treba uzimati u obzir sve stečene vrednosti i nivoe znanja: korišćenje literature, učestvovanje u diskusiji, uočavanje pravih problema i postavljanje smišljenih pitanja. Neophodno je uočiti i vrednovati postignuti uspeh učenika u razvijanju sposobnosti samostalnog i kritičkog mišljenja o čoveku, njegove stvarnosti i perspektive (Službeni glasnik RS-Prosvetni glasnik, 1991.).

Trebalo bi istaći da su navedeni ciljevi i zadaci veoma uopšteno formulisani, te da ih je neophodno operacionalizovati u nastavnom procesu.

II

Didaktičko metodička organizacija nastave filozofije – metode i metodički postupci. U Pedagoškoj enciklopediji se ističe da je bilo nastojanja da se nekim metodama pripíše univerzalan karakter, ali se ubrzo pokazalo da u nastavi ne postoji jedna metoda koja bi bila dovoljna i koja bi mogla da ispuni sve zahteve i očekivanja koje postavlja društvo na određenoj etapi svog razvoja. U savremenim uslovima su neophodne takve nastavne metode koje će podsticati razvoj sazajnih sposobnosti učenika, njihovih interesovanja, unutrašnjih motiva za učenje i slično, i koje treba spretno kombinovati sa proverenim tradicionalnim metodama (Pedagoška enciklopedija, 1989., 98).

Stipan Jukić smatra da su istraživanja pokazala da su u tradicionalnoj nastavi dominirajuće verbalno-tekstualne, a da su zanemarene ilustrativno-demonstrativne i labora-

torijsko-eksperimentalne nastavne metode. Osnovna karakteristika primene navedenih metoda u tradicionalnoj nastavi je, pored ostalog, i u tome što se pri njihovom korišćenju ne potencira istraživački i samostalni rad učenika, nego i dalje glavnu ulogu ima nastavnik. Tačno je da se svaka od metoda može koristiti tako da se u nastavnom procesu uspešnije neguje subjekatska pozicija učenika, ali tradicionalno shvatanje ovih metoda i njihova primena, to joj ne omogućuju (Jukić, S., 2001.).

Napominjemo da su nam monološke, dijaloške i demonstrativne metode itekako nepohodne i u modernoj nastavi u kombinaciji sa istraživačkom metodom. Ovakva kombinacija može uticati na evazilaženje tradicionalnih modela organizacije nastavnog rada.

Kako je predmet našeg istraživanja bio mogućnost primene savremenih nastavnih metoda u nastavi filozofije, zbog specifičnosti samog predmeta, opredelili smo se za istraživačku metodu – *istraživanje u tekstu* u kombinaciji sa *dijaloškom metodom – heurističkim razgovorom i diskusijom*, koje je imalo istaknutu ulogu u eksperimentalnom programu našeg empirijskog istraživanja.

Istraživanjem u nastavi se smatra individualni ili grupni rad, koji je pod kontrolom nastavnika, usmeren ka traganju za odgovorima na postavljano pitanje ili rešenja postavljenog zadatka uz saopštavanje rezultata kako nastavniku tako i svim učenicima u odeljenju. Prema tome, kad god u nastavi učenici individualno, u grupi ili u paru imaju zadatak da samostalno otkrivaju ono što im je nepoznato, a da pri tome rezultate svojih traganja za odgovorima ili rešenjima saopštavaju nastavniku ili svim učenicima u odeljenju, koristimo istraživačku nastavnu metodu.

Ovom metodom potencira se samostalni i stvaralački rad učenika, njihovo samostalno planiranje, prikupljanje činjenica korišćenjem različitih izvora znanja, samostalna analiza činjenica, njihovo tumačenje i samostalno saopštavanje rezultata sopstvenog istraživanja.

U ovakvoj nastavi, nastavnik je najmanje u ulozi prenosioca gotovih znanja učenicima – posrednik između izvora znanja i učenika, organizator, usmerivač nastavnog procesa, identifikator, dijagnostičar i saradnik koji prati razvoj učenika i prilagođava zahteve njihovim individualnim mogućnostima i sposobnostima (Jukić, S., 2001.).

- *Istraživačka metoda. »Istraživanje u tekstu – skoro u svim nastavnim predmetima ima potrebe da se učenici u nastavnom procesu stave u situaciju da u konkretnom tekstu tragaju za odgovorima na postavljena pitanja ili zadatke«* (Jukić, S., 2001., 291).

Istraživački zadaci služe da se maksimalno iskoriste intelektualne sposobnosti učenika tako što se, pomoću njih, sistematično stimuliše i izoštrava čitalačka pažnja i pobuđuje kritička i istraživačka radoznalost.

Istraživački zadaci se mogu podeliti na istraživačke zadatke na nastavnom času i na pripremne istraživačke zadatke, koji se unapred daju učenicima, te ih ostvaruju kod kuće a funkcija im je priprema učenika za nastavni rad. Pod spretnim vođstvom nastavnika moguće je rasplamsati maštu učenika, motivisati ih za samostalno istraživanje i omogućiti da rezultati obrade određenog teksta budu uspešnji.

Što se tiče pripremnog istraživačkog zadatka, koji se daje unapred učenicima, nije dovoljno reći: Pročitajte jer ćemo na sledećem času razgovarati o tome.

Zadatak, bez obzira da li dat za rad na času ili za pripremu za sledeći čas, mora biti konkretno formulisan, jer će samo tako usmeriti učenika ka traganju za pravim odgovorom na postavljena pitanja ili postavljene zadatke.

Uspešnost rešavanja postavljenog zadatka biće potpuna samo ako učenici budu u ulozi istraživača jer će tako biti motivisani na maksimalnu misaonu aktivnost pri obradi teksta (Jukić, S., 2001.).

Istraživačka nastavna metoda se obavezno kombinuje sa dijaloškom, monološkom i metodom demonstracije. Što je kombinacija kvalitetnija, time je i saznavanje učenika uspešnije. Učenje, zasnovano na osnovama istraživačke nastavne metode, može biti uspešnije, znanja trajnija i primenljivija.

- *Dijaloške metode (metoda razgovora) – heuristički razgovor i diskusija.* Metoda razgovora (dijaloška) je metoda u kojoj se nastavni zadaci ostvaruju u obliku pitanja i odgovora, u razgovoru nastavnika sa učenicima ili u obliku rasprave. Može se koristiti uspešno u svim tipovima i etapama nastavnih časova, a najviše se praktikuje prilikom ponavljanja, uvežbavanja i proveravanja znanja. Naravno, može se koristiti i pri obradi gradiva ali učenici tada moraju imati potrebno predznanje.

Razgovor u nastavi je tematski određen, logički strukturiran i usmeren ka određenom cilju, i treba da ima mesta kako za nastavnička tako i za učenička pitanja. Uloga pitanja u nastavnom razgovoru je veoma značajna. Iz sadržaja pitanja lako se izvlači zaključak o karakteru mišljenja onoga koji pita.

Didaktička funkcija pitanja je da podstiče samostalnost učenika, da usmerava učenikovu misaonu aktivnost, da proverava učenikovo znanje i da učenika zadrži na onome što je bitno. U nastavi postoje pitanja kojima se traži reprodukcija činjenica ili pitanja kojima se traži sagledavanje veza među činjenicama odnosno to su pitanja kojima se podstiče učeničko mišljenje.

Pored provere znanja, prema postavljenom didaktičkom zadatku, razgovor se vodi radi sticanja uverenja i razvoja sposobnosti kao i radi ponavljanja gradiva. Razgovor može biti *strogo kontrolisan* i njega vodi nastavnik, zatim *slobodan* – njega vodi nastavnik ali iz drugog plana i *rasprava* – razgovor u kome se sučeljavaju mišljenja.

Heurističkim razgovorom se ubrzava razvoj učeničkog logičkog mišljenja a to je takav oblik razgovora u kome nastavnik pomoću razvojnih pitanja podstiče učenike da, na osnovu prethodnih znanja, samostalno zaključuju (Vilotijević, M., 1999.).

U Pedagoškom leksikonu se ističe da je dijaloška metoda jedna od metoda zajedničkog rada nastavnika i učenika i da se zasniva na razgovoru nastavnika sa učenicima. Heuristički razgovor je razgovor koji vodi ka pronalaženju istine. Odnosno, heuristički razgovor je razgovor u kome nastavnik veštini postavljanjem razvojnih pitanja, podstiče učenike da sami, sopstvenim naporom i mišljenjem, a na osnovu prethodnih znanja i iskustava, dođu do odgovarajućih novih saznanja (Pedagoški leksikon, 1996.).

Dijaloška metoda-metoda razgovora spada u metode zajedničkog rada nastavnika i učenika kojom treba da se ostvare određeni rezultati u okviru postavljenog didaktičkog cilja. Zasniva se na pitanjima i odgovorima, razgovoru nastavnika sa učenicima, što čini njenu osnovnu karakteristiku (Pedagoška enciklopedija, 1989.).

Znači, razgovor omogućava verbalno komuniciranje, koje je ispunjeno određenim sadržajima, idejama, tako da istovremeno predstavlja i misaono komuniciranje pa pruža velike mogućnosti za upravljanje procesom saznavanja. Dijalog-razgovor omogućava nastavniku da podstakne mišljenje i misaone aktivnosti učenika i da, na osnovu odgovora učenika, proverava celishodnost postavljenih pitanja i opravdanost svojih postupaka u nastavi. Na osnovu toga može unositi razne korekcije u pogledu dopuna materije koja se obrađuje, što obezbeđuje i aktivan položaj učenika kao učesnika u sticanju i obogaćivanju znanja. Za primenu ove metode potrebno je da učenici raspoložu izvesnim podacima i znanjem o materiji koja se obrađuje i kada nova istina logički sledi iz ranije poznate.

Dijaloška metoda je korisna za dublje razumevanje problema o kome se raspravlja, za razvijanje kritičkog mišljenja, za potpunije razumevanje pojmova i razvoj sposobnosti u rešavanju problema.

Metodu diskusije predstavlja dobru školu mišljenja jer prisiljava učenika na jasnost misli, stvaranje vlastitih stavova i preciznost u njihovom formulisanju. Nastavna korist ove metode je u činjenici da se gradivo koje je na ovakav način savladano duže pamti i dublje usvaja. Ono što smatramo bitnim i karakterističnim za diskusiju sastojalo bi se u tome da ona proizilazi iz suprotnosti, a ne iz identičnih gledišta i da ona predstavlja razvoj misli iz sukoba dva ili više različitih stavova. Upravo ta dinamika, kojom se u diskusiji misao kreće važna je za efekat primene ove metode u nastavi. Ono čime diskusija može uzbuditi jeste upravo mogućnost afirmacije vlastitog shvatanja koje najčešće nije još dostiglo svoju obrazloženu formulaciju. Tok diskusije omogućava da se nošena misao izrazi, da se uporedi sa ostalima i tako afirmiše. Kako je potvrđivanje vlastitog stava adolescentima vrlo važna, jer u određenom vidu predstavlja i oblik njihove lične afirmacije u odeljenju, to znači da ih diskusija i emotivno angažuje.

Za sadržaje diskusije potrebno je odabrati takvu temu koja sadrži u sebi problem o kojem bi mnogi od učenika mogli nešto da kažu bez obzira na predznanje, oslanjajući se isključivo na svoje iskustvo i misaone sposobnosti. Jedino tako se može angažovati maksimalan broj učenika.

Što se tiče nastavnika koji primenjuje ovu metodu potrebna je intelektualna angažovanost odnosno sposobnost da prati ceo kompleks interakcija, da vodi i usmerava diskusiju a da ne izgubi nit ili strpljenje zbog njene kompleksnosti. Pri primeni ove metode zahtevi koji se nameću nastavniku su i socijalna fleksibilnost, demokratičnost i tolerantnost, kultura verbalnog komuniciranja, spretnost u vođenju diskusije i razvijanje određene emocionalne klime.